

Житомирський державний університет імені Івана Франка

КОГНІТИВНІ ОСНОВИ ДИНАМІКИ СУПЕРНИЦТВА В ОНТОГЕНЕЗІ

Стаття присвячена вивченню динаміки базових компонентів концепту СУПЕРНИЦТВО в онтогенезі на основі комунікації персонажів англомовних художніх творів. Ключові слова: концепт СУПЕРНИЦТВО, концептуальні ознаки, онтогенез, англомовні художні твори.

Статья посвящена выявлению динамики базовых компонентов концепта СОПЕРНИЧЕСТВО в онтогенезе на основе коммуникации персонажей англоязычных художественных произведений. Ключевые слова: концепт СОПЕРНИЧЕСТВО, концептуальные признаки, онтогенез, англоязычные художественные произведения.

The article is devoted to the revealing of dynamic variation of components in the conceptual structure RIVALRY in ontogenesis on the basis of personages' communication in Modern English Fiction. Key words: concept RIVALRY, conceptual features, ontogenesis, Modern English Fiction.

Зближення когнітивної лінгвістики та психології супроводжується виникненням проблеми впливу ментальних процесів і структур на поведінку, в т.ч. комунікативну, людини [4, с. 35]. Дані психології слугують екстралінгвальним джерелом інформації, яка розширює вербально експліковану структуру концепту. З іншого боку, психологічно релевантні знання можуть бути виокремлені з мовних даних.

Сучасні тенденції розвитку суспільства з яскраво вираженою внутрішньогруповою індивідуалізацією особи демонструють значну роль суперництва як однієї з форм соціальної взаємодії. Хоча конкуренція між членами групи нерідко заважає досягненню спільної мети і супроводжується внутрішнім стресом, почуттям агресії, ворожості [6, с. 21], у неї є все ж конструктивні наслідки [8, с. 106; 9, с. 8]. Серед них – сприяння

самоактуалізації, самоудосконаленню, груповій єдності, інноваціям і прогресу [2, с. 205; 4; 11, с. 53]. Знання вікових особливостей суперництва сприяє пошуку продуктивних шляхів його розв'язання.

За допомогою прийому уніфікації дефініцій низки лексикографічних джерел та процедури семантичного розгортання пропонуємо таке тлумачення лексеми *rivalry* (суперництво): *'rivalry is a situation or feeling of active and continuous competition for the same single goal between two or more people of the same standard striving to win in the same field from equaling, approaching equality or outdoing someone in some qualities, abilities, objects that only one can possess'*. Визначення основної номінанти суперництва в англійській мові свідчить про те, що досліджувана ситуація виникає в процесі протистояння двох сторін, об'єднаних чимось (*two or more people of the same standard, in the same field*), за досягнення однієї мети (*for the same single goal*) щоб наблизитись до опонента або перевершити його (*equaling, approaching equality, outdoing someone*), оскільки перемогу отримує лише одна із сторін-учасників (*that only one can possess*). Таким чином, поняття суперництва містить ядерні, або інваріантні концептуальні ознаки: **учасники, їхня мета і наміри, сфера, причина и результат протидії**. Мета дослідження полягає у виявленні динаміки цих базових компонентів в онтогенезі на основі комунікації персонажів англійських художніх творів.

З точки зору психології, люди вступають в суперництво з тими, хто близький їм за часом, місцем і славою [5, с. 12; 10]. Учасники суперництва незалежно від віку об'єднані, крім однакової мети, такими умовами:

— місцем проживання або тимчасового перебування: *"So I find a guy in a tavern to tell him that. And he tells me too. I've been in brawls"* (S.Terkel. Mike Lefevre, Steelworker) – між незнайомцями в барі;

— гендером: *"Obsessive competitiveness also limits the range of communication in male friendships"* (M.F.Fasteau. Friendships Among Men);

— родинним зв'язком: *“Almost every mother in the country wanted him as a husband for her daughter...”* (E.Haworth-Booth. The Pink House) – суперництво між матерями;

— сферою професійної діяльності: *“But an election campaign was going on; the President’s Republican opponent, Senator Coldwater, was suspected by the electorate of favoring escalation of the war in Vietnam...”* (S.Bok. Lies for the Public Good) – суперництво між політичними опонентами;

— рівнем матеріального прибутку або сферою впливу, влади: *“Spyros Lambrou was almost as rich and powerful as Demiris. Demiris owned the largest fleet of cargo ships in the world; Spyros Lambrou owned the second largest... They seemed friendly competitors”* (S.Sheldon. Memories of Midnight).

Динаміка суперництва залежить від вікових характеристик індивіда. Психологічні дослідження [1; 4; 7; 8] особливостей розвитку людини на кожному етапі онтогенезу свідчать про те, що здатність свідомо вступати в суперництво виникає не одразу після народження. Основною формою поведінки дитини до 24 місяців є співпраця. Сензитивним онтогенетичним періодом виникнення здатності людини суперничати виступає вік 3-4 років. Такий висновок базується на нашому дослідженні поведінки **дошкільнят** в дитячому садку №73 м. Житомира за допомогою методу спостереження, контент-аналізу психологічних характеристик дітей і проєктивної методики “Запам’ятай і відтвори малюнок” [7, с. 116] (для визначення рівня розвитку у дитини потреби досягнення успіху, яка є внутрішнім мотивом суперництва). Дошкільнята суперничать в грі, продуктивній діяльності, міжгендерних симпатіях, орієнтуючись на компроміс лише в віці 5-6 років.

У **молодшому шкільному віці** (6-11 років) виокремлюється нова сфера суперництва – навчання, чітко виражена групова форма протистояння, наприклад між школами в конкурсі хорового співу і декламування віршів: *“The first school to file self-consciously on to the stage was St. Matthew’s. The first poem chosen by this school was ‘I will blow you out!’ They had put such a*

wealth of expression, both of voice and countenance...” (M.Read. Fresh from the Country).

Оскільки основним новоутворенням **підлітків** є потреба в самоствердженні, демонстрації індивідуальності [1, с. 618], то і суперництво (особливо з самим собою) в цей період суттєво розвинуте. Підлітки більш наполегливі й безкомпромісні. Чітко вираженою причиною конкуренції виступає бажання перевершити ровесника або старших за віком в моральній чи матеріальній самостійності. Так, в прикладі *“When she looked back at me, her eyes said: What are you doing in this miserable room instead of doing something useful around this terrible house? My eyes answered: What is it to you?”* (R.Guy. She) дівчина-підліток суперничає з мачухою в кмітливості с метою ствердження своєї незалежності. У зв'язку з розширенням кола соціальної взаємодії і формуванням світогляду (А.В.Апресян), **в юнацькому віці** значно розширюється сфера суперництва і зростає роль соціального мотиву протистояння.

В період **ранньої дорослості** (20-40 років) найбільш поширеною сферою суперництва є сімейне життя і професійна діяльність: *“I have felt my husband and I compete with each other not always in obvious ways such as professional recognition or in the comparison of role responsibilities, but in attitudes towards self-fulfillment [сфера]. ‘I love you more than you love me’, or ‘My doing nothing is more boring than your doing nothing”* (J.W.Houston. Beyond Manzanar).

Середня дорослість (40-60 років) є фазою пониження життєвої активності [1, с. 867]. Тому в даному віці люди конкурують, в основному, з метою збереження раніше досягнутого (статусу, роботи и т.д.), як у прикладі: *“Grandfather deliberately ate slowly to provoke Ralph. The house where Ralph now lorded it [цель], tucking into bigger and bigger meals, was a menacing place”* (G.Swift. Chemistry), де старий чоловік відстоює роль голови сім'ї та господаря будинку перед зятем. Частотність суперництва зменшується, особливо в період пізньої дорослості (після 60 років), хоча накопичений досвід і знання своїх можливостей сприяють успішності.

Отже, суперництво зароджується в дошкільному віці, його інтенсивність зростає на наступних етапах онтогенезу і поступово зменшується в пізній дорослості. Вікові особливості конкурентів визначають і пояснюють варіативність базових (інваріантних) когнітивних ознак концепту СУПЕРНИЦТВО – учасників, мети, сфери й причини дій. **Перспективу** становить вивчення гендерних та культурно-історичних детермінант мовної реалізації досліджуваного концепту.

Список літератури

1. Крейг Г. Психология развития: Пер. с. англ. / Г. Крейг. – СПб.: Питер, 2000. – 491 с.
2. Кропоткин П.А. Этика / П.А. Кропоткин. – М.: Политиздат, 1991. – 496 с.
3. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С.Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
4. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб.: Питерком, 1998. – 688 с.
5. Муздыбаев К. Психология зависти // Психологический журнал / К. Муздыбаев. – 1997. - № 6. – С. 7-15.
6. Назаретян А.П. Агрессия, мораль и кризис в развитии мировой культуры / А.П. Назаретян. – М.: Книжник, 1995. – 168 с.
7. Немов Р.С. Психология развития / Р.С. Немов. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 608 с.
8. Семиченко В.А. Психічні стани / В.А. Семиченко. – К.: Магістр, 1998. – 208 с.
9. Холл К.С., Линдсей Г. Теории личности: Пер. с англ. / К.С. Холл, Г. Линдсей. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМОПресс, 1999. – 592 с.
10. Хорни К., Фромма Э. Психоанализ и культура / К. Хорни, Э. Фромма. – М.: Юрист, 1995. – 623 с.
11. Эфроимсон В.П. Генетика этики и эстетики / В.П.Эфроимсон. – СПб.: Талисман, 1995. – 288 с.